

EN VALLFART — 1938

Från kupéfönstret gjorde Finland ett dystert intryck. Landskapet tycktes mig i många trakter sakna den omväxling av skog, sjö och berg vi inbillar oss ha, fast jag numera lärt mig något annat om svensk enformighet och finsk improvisation. Jag tyckte att allvaret mötte i Åbo, personifierat i slottet, som mer än våra Vasaborgar behållit sin osmyckade karaktär av fästning. Det följde en hela vägen bort till Viborg, även där personifierat i den dystra, högresta gamla gränsfästningen, vars tornkåpa redan hade ett tycke av östern.

Det ännu östligare karelska nätet utgjorde med sina ändlösa sandstränder och ändlösa, på sandbotten stående skogar intet undantag från regeln. Här och där öppnade sig en vid pinnmo — om det nu var resultatet av en skogsbrand, en krigshandling eller av att forna odlingar övergivits. Ödsligheten växte ju mer man närmade sig ryska gränsen. När man såg dessa inbjudande, buktande sandstränder så gott som folktomma var det egendomligt att tänka sig att man hade en miljonstad på mindre än fem mils avstånd från gränsen. Gränslandet var avfolkat. Dystra minnen och föraningar gjorde att ingen ville bo där.

I förstadsamhällena till varje större stad brukar det ju finnas ett eller annat hemlighetsfullt, obebott hus av den typ som kriminalförfattare gärna gör till skådeplatsen för en nyckelhandling. Här, innanför stränderna, stod tusentals sådana. Karelska nätet var tsartidens ryska riviera. De opropotionerligt jättelika och ödsliga centralstationer, som ibland kantade banan, vittnade ännu om den livliga trafiken.

I det fridfulla Kuokkala, som dock aldrig hörde till de större eller finare orterna, och där jag nu under några veckor gästade målaren Svenka Grönwall och Elmer Diktonius, fanns på sin tid tre hundra izvosjtsjiker vid stationen. Nu räckte det med chaufför Pekkanens Ford.

Och i skogarna låg de gamla villorna kringströdda. Ibland såg de ännu mänskliga ut fast timret hade grånat och fönsterrutorna gått all världens väg, ibland hade taken störtat in och björnbärslingor slagit rot och klängt in genom de nedmurknade fönsteröppningarna, ibland återstod ingenting annat än den höga, spinkiga

Edith Södergran.

och brandsvärtade skorstensstocken, eller i de fall där husen rivits och virket försålts, grundstenarna. I närheten av Rajajoki, själva gränsstationen, lär det sålunda ha funnits ett villasamhälle mitt i den uppväxande ungsko-gen, som påstods ge en fullkomlig illusion av hundraårig törnsasömn. Men det såg jag aldrig.

Utefter stranden, på de naturskönaste tomtorna och i de en gång begärligaste villorna, bodde folk ännu kvar — dels en ty-nande, med ryssar och tyskryssar blandad flyktigbefolkning, dels strödda sommargäster. Det enda sätt på vilket Ryssland gjorde sig påmint — utom i minnet — var genom de ivrigt sökande strålkastarknippena och genom Kronstadts grova artilleri som väckte en på nätterna med jordbävningss-

liknande övningar. Då skallrade tavlorna på spontväggarna. Jag minns också ett elektriskt lok på någon decauvillebana som tjöt därborta på andra sidan, en gång i halvtimmen, ett elektriskt tjut.

Det var i denna miljö Edith Södergrans diktning slog ut i full blom — eller rättare sagt icke i denna miljö utan i en oas i öknen, Raivola. För den som älskar hennes diktning och kunnat besöka den omgivning där hon levat är det ett bestående minne. Det var en mycket trång krets, en liten fattig plätt av jorden, men hon förstod att vidga den för sig så att den blev en värld. Den bestod av kyrkan, kyrkogården, trädgården med de stora träden och till sist sjön därnedanför —

de: var så att säga fyra makter som delade de få tunnlanden mellan sig, fyra regioner, ett kors. Men de stämde underbart väl överens, dessa makter — det fanns ingen osämja dem emellan. Det gjorde att stället fick korsvägens karaktär av centrum. Det finns många kulturella medelpunkter på jorden, ställen dit en intensiv förtätad stämning koncentrerats. Sällan har jag mött någon så intensiv som denna.

Det är i själva verket egendomligt. Kyrkan var en gammal murken träkyrka, visserligen rysk och pittoresk och översållad med lövsågsarbeten, men föga lysande. Kyrkogården — med sina andreskors, sina konstgjorda blommor som tiden ändå hade tvingat att vissna, sitt religiösa bric-à-brac, sina bleknade fotografier under små glasramar — gav mer än andra ett intryck av alltings förgänglighet. Trädgården var på det hela taget en vanlig, igenvuxen sådan och sjön en vanlig sjö som en flod flyter genom. Men ändå var allting så vackert, trots sitt skräpiga förfall, och ändå tycktes allting leva. Det var som om någon vore närvarande.

Edith Södergrans gamla mor tog emot oss. Hon var numera nästan blind och golvet var överstrött av fjädrar efter fåglar som de båda katterna Kolk och Silverfota dragit in i rummen. Hon visade oss det stora, kalla, kala rummet där dottern dog, föga lämpligt för en lungsjuk. Tapeterna hängde i våder, konstreproduktioner var klistrade direkt på dem. Huset var grått och förfallet. Fru Södergran visade oss famlande ut i trädgården. Hon sade:

— Här måste det stå ett par björkar, här till vänster, och där framme en syren... är det inte en syren där? ... och därborta är de stora träden som Edith tyckte om — en lönn måste där finnas, ja, en lönn... och så lärkträden där, de stora lärkträden. Och någonstans här måste det finnas en sibirisk gran, den har alldeles mjuka barr, man kan känna igen den på barren... Och Edith sade ofta: Nu skola vi gå ut och befria — då menade hon att vi skulle gå ut och säga av torra grenar på träden och buskarna så att de icke kände sig hindrade av dem...

Hon fortsatte sin monolog och pekade omkring sig utan att se, men hon kunde sin trädgård ur minnet. När man hörde henne

tala kände man igen den ofta kantiga och oviga svenskan i dotterns dikter. Det är en svenska i förskingringen — Edith Södergran föddes ju i S:t Petersburg — en svenska som bara haft boklig kontakt med urhemmet. Fru Södergran talade också som en bok, uttalade alla pluralformer.

I ett hörn av kyrkogården med utsikt över sjön låg graven, med en enkel vård av Aaltonen. Man måste ha sett dessa träd och buskar i vilka vinden susar ödsligt och känt det magnetiska i själva omgivningen för att rätt förstå

de rader som fanns inhuggna på stenen:

Se här är evighetens strand,
här brusar strömmen förbi,
och döden spelar i buskarna
sin samma entoniga melodi...

Ty liksom själva denna lokalitet spelat en stor roll för Edith Södergran måste den spela en roll för hennes läsare. I själva verket finns det flera av hennes dikter som man inte helt och fullt kan förstå utan att ha varit på stället.

Alldeles intill graven låg t. ex. hallonbacken om vilken det är fråga i dikten »Min barndoms träd»:

Min barndoms träd stå höga i
gräset
och skaka sina huvuden: vad har
det blivit av dig?

— — —
Då du var barn förde du långa
samtal med oss,
din blick var vis.
Nu ville vi säga dig ditt livs
hemlighet:
nyckeln till alla hemligheter ligger
i gräset i hallonbacken.
Vi ville stöta dig för pannan, du
sovande,
vi ville väcka dig, döda, ur din
sömn.

Det finns på en gång ett djup och en glädje i denna naturupplevelse som varit få diktare förunnad, den kämpande och bildstormande andens återvändande till det enkla och första — att allt är lika besjälade och att alla gåtors dunkel kan finnas på det närmast till hands liggande stället, där man minst tänker på att söka, lika väl som i något utland.

En annan dikt vars stämning blir förstärkt är »Zigenernskan».

Jag är en zigenerska ur främmande land,
i bruna hemlighetsfulla händer
häller jag korten.
Dagar gå efter dagar, enformiga
och brokiga.
Trotsigt blickar jag människorna
i ansiktet:
vad veta de att korten bränna?
Vad veta de att bilderna leva?
Vad veta de att varje kort är ett
öde?

Denna dikt — om korten, om hennes egna dikter — står inte fullt åskådlig framför en förrän man sett det karelska näsets exotiska zigenare, mindre blandade till sin ras än våra eller kanske bara mera östligt utstyrda, verkliga främmande fåglar i denna nordiska omgivning. Och även för övrigt finns det många av hennes dikter — ofta sådana som man tidigare tyckt vara av mindre värde — som får sin plötsliga förklaring genom denna kontakt med miljön och som sedan, tack vare det intryck man bevarat på näthinnan, står för en som bokmärken i hennes samlingar. Dit hör enligt min mening särskilt en del småstycken i den allra första

samlingen »Dikter», t. ex. Höstens dagar, Höstens bleka sjö, Stjärnorna, I fönstret står ett ljus, Tidig gryning och många andra som först kan te sig som bagateller men i själva verket har något av den kinesiska lyrikens koncentration.

Att besöka Raivola var att besöka fattigdomen — om man fäste sig vid det yttre. För en samlare av litterära vykort måste det första intrycket bli av en oerhörd torftighet. Sjuk, fattig och förhånad har en människa levat här och ändå förmått göra det som fanns inom dessa snäva gränser, denna trädgård och denna kyrkogård, till skådeplatsen för ett själsligt äventyr av allmänskliga mått. Vilken inre kraft och trosvissitet har inte behövts. I stället för klagovisor har det blivit modiga ord som dessa, skrivna mitt i brinnande krig och molande hungersnöd:

Vi böra älska livets långa timmar
av sjukdom
och trånga år av längtan
såsom de korta ögonblick då
öknens blommor.

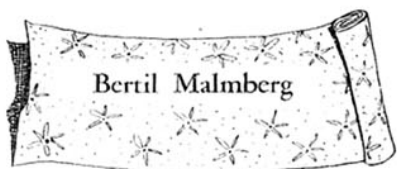
Nu är allt detta som om det inte hade varit. Eller det existerar endast i dikterna och på några bleknade fotografier.

Sista gången jag hörde något från Raivola — det är nu redan längesen och jag tror att det var samma Svenka Grönwall som hade haft sina vägar förbi under något av krigens — stod på platsen ett jättelikt garage för militärbussar. Av den gamla södergranska kåken fanns inte ett spår och lika litet av kyrkan. De gamla ryska lungsotsgravarna var jämnade med jorden och Edith Södergrans egen gravsten hade väl använts till garagebygget eller hamnat i något bröstvärn, vad vet jag. De »stora träden» fanns inte mer, bara sjön som inte gick att utplåna och kanske en och annan buske i vilken döden kunde spela.

Jag undrar också om stränderna längs Näset åter öppnats för Leningrads befolkning, tror dem snarare vara spärrade av taggtråd.

Men avfallet som brukade skvalpa iland och som huvudsakligen kom från den stora staden är sig kanske likt. Det brukade bestå av ett slags flytande, pimpstensliknande bitar, kanske pannsten, av evigt samma vattniga kälstjälkar och evigt samma blåvit-randiga trasor efter utslitna matroströjor.

Poeter på tapeten:

Han är född i Härnösand 1889 och hans farfar bodde i Väja, lite längre upp efter Ängermanälven. Om sin barndom har han berättat levande och utsökt, poetiskt och leende i novellboken Åke och hans värld och i minnesvolymen Ett strycke väg. Den första diktsamlingen hette Bränder och kom ut 1908 i 700 exemplar på Bonniers förlag. Den stod under den unge Sven Lidmans stjärna och författaren, som avbrutit sina studier i Uppsala, sändes på bildningsresa till Danmark och Tyskland. Bertil Malmberg blev småningom den klassiskt inriktade formkonstnären i nutida svensk lyrik. Hans vers fick som kännemärke de storslagna perspektiven, den rika och praktfulla uppbyggnaden, det genomarbetade och rena välljudet. Som höjdpunkter i denna lyrik kan man nämna Orfika, Illusionernas träd och Dikter vid gränsen. År 1947 ingår den malmbergska lyriken i ett nytt skede. Han bryter ner den konstrika formen och försöker tala i fragment och skärvor, i antydningar och glimtar. Samlingar som Men bortom marterpälarna och Med cyklopöga är typiska för dessa Malmbergs nya formsträvanden.

Är det revolten
av fragment och nyck
— ett glimtarnas slavuppror
mot skuggans förtryck,
kravall eller vanmakt
när ett plötsligt häxeri
av värffästen och händer
gnistrar förbi,
när den praktfulla sadeln
i daggigt morgonsken,
av ingen springare buren,
dansar genom allén
och hjortkronan självhärlig
driver åstad
i lövskogens dagospel
över guldåldriga blad?

Denna eftersinnande dikt står i Malmbergs nya diktsamling, *Lek med belysningar*, (Bonniers kr. 8: 50). Även den nya formen har inte löst sanningsfrågan i lyriken. Men Malmbergs fortgående strävan avsätter resultat som fascinerar. Dikterna i den nya samlingen har ofta en kärna av psykologisk pejling och iakttagelse, som kan verka klinisk i sin skärpa. Men de växer för det mesta till vision. Hela boken står i mångtydighetens tecken, blandar rannsakan och humor, moraliskt allvar och lät för herdepipa.

Bertil Malmberg